

PİYASA EKONOMİSİNE KAMU MÜDAHALESİ

*** Prof. Dr. Erdoğan Alkin**

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği için ekonominin Topluluk ekonomisine uyumu gerekecek. Uyum için piyasalara devletin asgari müdahalesini öngören mevzuat değişikliği (deregulation) özel bir önem taşıyor. Çünkü Türkiye'de hala para ve döviz piyasalarına oldukça yoğun devlet müdahalesi söz konusu. Hatta mal piyasalarında bile KiT'lerin belli bir ağırlığı var. Gerçi 1980'den sonra bu tür müdahalelerde komuta ekonomisinden çok, ekonomi mantığı roi oynuyor ama yine de Önemli fiyatların oluşumu tam anlamıyla piyasa mekanizmalarına bırakılmış değil.

Acaba bütün fiyatların oluşumu piyasa mekanizmalarına bırakılmalı mıdır? Bunun yararları ve sakıncaları nelerdir? Sakıncalarını önlemek için devlet piyasa ekonomisine hangi ölçüler içinde ve hangi sınırlara kadar müdahale etmelidir? Bu müdahale, yararları yanında, yeniden ve farklı sakıncalar ortaya çıkarırsa bunlar nasıl izah edilecektir.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomiye Devlet Müdahalesinin Gerekçeleri

Ekonomiye devlet müdahalesinin gerekçelerini tartışırken, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında bir ayırım yapmak gerekiyor. Sanayileşmiş ülkelerde devlet piyasalar genellikle rekabet koşullarını sağlamak, bu koşulların kötü

* İstanbul Ticaret Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

kullanılmasından doğabilecek İktisadi ve toplumsal sakıncaları önlemek için müdahale eder. Oysa gelişmekte olan ülkelerde devlet müdahalesinin farklı gerekçeleri vardır. Türkiye sanayileşmekte olan bir ülke sayıldığına göre, bu gerekçeleri kısaca gözden geçirmek yararlı olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin çeşitli özelemleri vardır. Kişi başına gelirin kısa sürede yükselmesi, hızla artan nüfusun yarattığı işgücüne istihdam imkanı sağlanması, bu iki amaca bir an önce ulaşmak için sanayileşme çabalarının hızlandırılması, sanayileşmenin gerektirdiği birikimi yaratırken gelir dağılımının bozulmaması, kalkınmanın gerektirdiği ve henüz yurtiçinde üretilmeyen makine-teçhizat, hammadde ve enerjinin ithal edilebilmesi için gerekli döviz sağlayacak ihracatın teşvik edilmesi, bu özelemlerin başlıcalarıdır.

Ayrıca bu özelemlere kavuşmak istenirken harcanan çabaları boşa çıkarabilecek hızlı bir enflasyona yol açmamak, gelişmenin ancak sağlıklı ve iyi eğitilmiş kuşaklarla gerçekleştirilebileceği noktasına gereken önemi vererek sağlıklı ve eğitim hizmetlerini geliştirmek ve yaygınlaştırmak, nüfusun çoğunluğunun kırsal kesimde yaşayıp çalıştığını bilerek sanayileşmenin ve kentleşmenin yarattığı sorunlar kadar tarım ve köy yaşamının sorunlarına da eğilmek, bölgesel dengesizliğin giderilmesine yani görece olarak fakir bulunan bölgelerin daha hızlı kalkınmasına öncelik vermek de amaçlarıdır.

Ancak, bu önlemlere ve amaçlara ulaşma çabalarında önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Sorunlar gelişmekte olan ülkelerin İmkanlarının sınırlı olmasından doğuyor. Bu ülkelerde gelirin düşük olması nedeniyle hızlı kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımları finanse edecek birikimler yetersizdir.

Hızla artan nüfus; işgücünün tamamının istihdam edilmesini, sağlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilip yaygınlaştırılmasını, kişi başına refah artışını, gelir dağılımının düzelmesini güçleştirmektedir.

Gelir dağılımı bozukluğunun, hızlı nüfus artışının, tüketim özelemlerinin ve enflasyonist politikaların uyardığı talep genişlemesi, sanayi kesiminin ihraç edilebilir üretim fazlalıkları yaratmasını sınırlar.

Bütün bu sorunlar nedeniyle, Özelem ve amaçlara aynı anda ulaşma çabaları önemli güçlükler ve çelişkiler yaratmaktadır. Mesela hızlı kalkınma için, yepyeni teknolojilerle sürekli yatırım yapmak gerekir. Bu işe emek kullanımını daraltıp İşsizliğin genişlemesine neden olduğu gibi döviz kullanımını arttırabilir ve yapay finansman kaynağı yaratmak için hükümetleri para basımına ve yoğun borçlanmaya itip enflasyon ve borç sorunu yaratabilir, sonuç olarak da ortaya çıkan kriz nedeniyle işsizlik artıp gelir dağılımı daha da bozulabilir.

İşsizliğin azaltılmasına ve gelir dağılımının düzeltilmesine öncelik verilirse bu kez tasarruf yetersizliğini kısa sürede gidermek imkansız hale gelebilir.

Şu halde özelem ve amaçlara kısa sürede ulaşma çabalarında önceliklerin sıra, süre ve ağırlıklarını iyi tespit etmek şarttır. Bütün bu sorunlar ve çelişkiler dikkate alındığında fakir bir ülkenin kalkınmasının hayli karmaşık ve güç bir olgu olduğu, sorunların zamanla kendi kendine çözülmesine bel bağlayan rastgele bir ekonomi politikasının bu güçlükleri yenemeyeceği kolayca anlaşılmaktadır.¹

¹ Pütz, T. - Kurumsal Ekonomi Politikasının Temelleri (Çeviren: Kepkep, Naci) - sh 56, Der Yayınları, İstanbul, 1994

Ekonomiye devlet müdahalesi, gelişmekte olan ülkelerde bu nedenlerle önem kazanmaktadır. Zengin ülkelerde piyasa ekonomisinin doğru işlemlerini sağlamak üzere zaman zaman ekonomiye dürtüler veren devlet müdahalesinden farklı olarak gelişmekte olan ülkelerde kalkınma çabalarının başlangıçta devlet müdahalesiyle yönlendirilmesi yukarıda sayılan sorunlar ve çelişkiler yüzünden gerekli olabilir.

Ancak bu tür yoğun bir devlet müdahalesinden sanayileşmiş ülkelere benzeyen müdahale biçimine ne zaman, nasıl ve hangi yollarla geçilecektir? Sanayileşmekte olan bir ülke için kritik konunun bu olduğu, iyice algılanmalıdır.

Piyasa Ekonomisine Devlet Müdahalesi

Türkiye, 1980'den bu yana hiç olmazsa temel ilke olarak piyasa ekonomisine yönelen politikalar uygulamaktadır.² Bununla birlikte para, döviz ve hatta mal piyasalarına devlet müdahalesi, geçmişle karşılaştırıldığında hayli yumuşamakla birlikte, hala devam ediyor.

Aslında, kişi başına geliri Batı Ölçüleriyle üç bin dolara yaklaşan ve ortalama büyüme hızı yüzde 5 dolaylarında olan bir ülkede, ekonomiye devlet müdahalesinin şekil değiştirme zamanı geldi. Ancak bunun için gerekli şart, enflasyonun hızla makul seviyelere indirilmesidir. Enflasyonun iyice kontrol altına alınıp yavaşlaması halinde, devletin piyasalara müdahalesini asgariye indirmekteki çekingenlik de kendiliğinden ortadan kalkabilir.

Şu halde önce devletin ekonomiye topyekün müdahale araçlarını, enflasyonu yavaşlatmak amacıyla da uygun olarak gözden geçirmek gerekmektedir.

² Alkin, E, - "The First Glance" - Doing Business with Turkey, içinde sh 4, Kogan Page; London, 1995

Devletin veya hükümetlerin ekonomiye topyekün müdahale etmesini veya ekonomiyi tepeden yönlendirmeyi kolaylaştırabilecek ve birbirine sıkıca bağlı iki politika vardır: Maliye ve Para Politikası

Faiz, döviz kuru, dış ticaret, sanayileşme, istihdam, vergi politikaları ve benzerleri, bu ana politikaların bir bakıma alt başlıklarıdır. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, küreselleşme ile birlikte ulusal maliye ve para politikaları eski etkinliklerini bir miktar yitirmişlerdir.³

İlk petrol bunalımına kadar, durgunluk ve işsizlik dönemlerinde talebi uyararak yeniden canlanmayı sağlayan, enflasyon dönemlerinde ise talebi kısarak hızlı fiyat artışlarını önleyebilen bu politikalar, petrol bunalımı ve bunalım sırasında peşpeşe yapılan hatalar yüzünden, yeni sorunlara yeni çözümler getirmekte zaman zaman çaresiz kalmışlardır.⁴

Çünkü 1974'den sonra artık birbirinin alternatifi olmaktan çıkıp kol kola yürüten işsizlik ve enflasyon, maliye ve para politikalarının eski sorunlara göre kalıplaşmış uygulama biçimlerini açmaza sokmuştur. Yapılan yanlış teşhislerden ve acelecilikten dolayı bu politikalar bir ara sorun çözer değil, sorun yaratır bir biçimde de almışlardır.

Bununla birlikte maliye ve para politikaları bugün birlikte kullanıldığında yine de istikrarı sağlamak için devletin kullanabileceği en dolaylı ama en etkin politikalar olma niteliklerini devam ettirmektedirler. Çünkü bu politikalar başarıyla uygulanıp

¹ Alkin, E. - "Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri" Türk ve Alman Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Çözümleri, içinde sh 7, Konrad Alcaucus Vakfı, Ankara 2004.

⁴ Baumol, W. J. ve Bilinder, A.S. - Economics: Principles and Policy.sh 80, Harcourt B. - NevyYork, 1979

istikrar sağlandıktan sonra piyasalara doğrudan devlet müdahalesine fazla gerek kalmayabilir.

Şu halde istikrarlı bir ekonomide, temel felsefe gerekli kurumlarla desteklenen **bir** piyasa serbestliği zihniyetine dayanıyorsa, devlet neden hala bazı piyasalara müdahale etmektedir?

Nedenleri kısaca sıralamaya çalışalım: Rekabet koşullarını bozan monopolleri kırmak, serbestliğin getirebileceği yolsuzlukları önlemek, toplumdaki güçsüz grupları korumak, piyasa mekanizmaları yüzünden toplumsal ve siyasal açıdan arzu edilmeyen yönde değişebilecek bazı alanlara müdahale etmek (eğitim, sağlık, ulusal savunma gibi.)vs. vs.

Türkiye'de devletin para, döviz ve mal piyasalarına müdahalesinde bu gerekçelerin her zaman ön planda olduğu söylenebilir.

Bugün Türkiye'de devletin çeşitli piyasalara doğrudan müdahale şekillerinin başlıcaları ayrıntılı açıklamalara girmeden şöyle Özetlenebilir:

1. Mal piyasalarına doğrudan müdahale
 - a) KİT fiyatlarının belirlenmesi-devlet monopolleri
 - b) KİT üretim politikaları
 - c) Çeşitli narhlar
 - d) Destekleme alımları
 - e) Kar haddi tespiti
 - f) Dolaylı vergiler, resimler, harçlar
 - g) Teşvikler

2. Para piyasasına doğrudan müdahale
 - a) Faizlerin tespiti (reeskont dahil)
 - b) Hazine bonosu, devlet tahvili vs. faizleri
 - c) Karşılık oranları
 - d) Vergiler, resimler, harçlar
3. Döviz piyasasına doğrudan müdahale
 - a) Döviz alım-satımı
 - b) Vergiler, resimler, harçlar
 - c) Kotalar ve diğer sınırlamalar
 - d) Terbiyevî ithalat
 - e) İhracat teşvikleri
 - f) Kamu kesimi ithalatı

SONUC

Görüldüğü gibi ülkemizde piyasa ekonomisine devlet müdahalesine, bazı haller dışında, rekabet şartlarını düzeltmek ve serbestliğin getirebileceği suistîmalleri önlemekten çok, geleneksel komuta ekonomisi eğilimi hala ağır basmaktadır.

Tabiidir ki gelenekselleşmiş uygulamaları kısa sürede durdurmak ve ekonominin işleyişini yepyeni bir anlayışla piyasaların düzenleyici rolüne bırakmak kolay değildir. Ancak özellikle enflasyon makul ölçülere indirildikten sonra, ulusun dinamizminden yararlanmak için piyasalara doğrudan müdahale şekillerinin tümüyle kaldırılması gerekecektir.